

MAVZU: FIZIKA O‘QITISH JARAYONINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ergashev Olimjon Hakimjon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti akademik litseyi “Aniq fanlar” kafedrasida fizika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maktabda har bir predmet o‘qituvchisi dars jarayonida o‘quvchining o‘zlashtirish qobiliyatini e’tiborga olishi lozim. Bu esa o‘quvchining psixologik xususiyatlarini yaxshi bilishni talab etadi. O‘qituvchi ish faoliyatida o‘quvchilarning qanday psixologik xususiyatlariga e’tibor berishi zarurligi va uning ahamiyati haqida qisqacha to‘xtalib o‘tamiz. O‘quvchilarni o‘quv mashg‘ulotlariga munosabatlarida namoyon bo‘ladigan individual ruhiy xususiyatlari — diqqati, yaxshi yoki noxush kayfiyatlari, irodaviy faolligi, hamda qiziqishi va havaslari fizikani o‘rganish jarayonida amal qiladigan muhim omillardandir.

Kalit so‘zlar: elektrodinamika, elektostatika, o‘zgarmas tok, metod, astronomiya, mexanika, kinematika, dinamika, birliklar sistemasi, magnit maydon, o‘quv materiallar, termodinamika, molekulyar fizika.

Ma’lumki, diqqat — aqliy faoliyatda g‘oyat muhim rol o‘ynaydi. Diqqatning ahamiyatini ta’kidlab, K.D. Ushinskiy «Diqqat — ruhimizga o‘tib turadigan hamma narsaning eshigidir», — deb ta’lim beradi. Demak, bilimlarni puxta egallash jumladan fizikani o‘zlashtirishning zarur shartlaridan biri o‘quvchilar diqqatining fizik jarayonlarni puxta bilib, o‘zlashtirib olishga yo‘naltirilishi, unda kuchli va barqaror to‘planishidir. Diqqatning o‘rganilayotgan materialdan chalg‘ib ketishi, parishonlik, zarur obyektga to‘planish asligi yoki to‘planishining qiyinligi ta’limning sifatiga, jumladan o‘zlashtirish tezligiga ham salbiy ta’sir qilishi mumkin. Ta’lim jarayonida o‘quvchilar kechiradigan xilma-xil ta’sirchanlik holatlar, yaxshi yoki noxush kayfiyatlar, his va tuyg‘ular katta rol o‘ynaydi. Bu hissiyotlar diqqatning kuchli va barqarorligiga ham ta’sir qiladi. Ma’lumki, biron maqsadga erishmoq uchun, ruhiy zo‘r berish, irodaviy faollik ko‘rsatish, kuch sarflash lozim bo‘ladi. Ta’lim jarayonida aqliy faoliyatning faolligi, asosan iroda kuchi yordami bilan ta’min etiladi. Ta’lim jarayonida sarflanadigan kuch va harakatdan kuzatilgan maqsadning aniqligi, unga erishish vositalarining ravshanligi, o‘quvchilarda faollik tug‘diradi, o‘quv materialini tom va chuqur idrok qilish ham anglab olishga intilishni kuchaytiradi. Bilim va malakalar hosil qilishda diqqat, hissiyot va irodaning ijobiy yoki o‘quvchilardagi qiziqishga ham bog‘liqdir. Chunki, «qiziqish kishining o‘z hayotida eng ahamiyatli, eng qimmatbaho deb bilgan narsalarga yo‘nalganligidir. Qiziqish kishining qiziqqan narsasiga doimiy intilishida, uni o‘ziga yaqinlashtirishida, o‘rganib olishga intilishida namoyon bo‘ladi». O‘qituvchining pedagogik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan omillar haqida ham to‘xtalib o‘tmoq kerak. O‘qituvchining fanni, uni o‘qitish uslubini qanchalik egallaganligi, darsni tashkil qilish va o‘tkazish mahorati, umuman O‘qituvchining fan o‘qituvchisiga xos individual sifatleri o‘quvchilarda bilimlarning shakllanishida amal qiladigan omillar jumlasidandir. Bilim va malakalar hosil qilishda, jumladan fizikani o‘zlashtirishda ham, o‘qituvchining bilimdonligi, O‘qitish uslublari bilan qurollanganligi, pedagogik mahorat juda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, ta’limning har qanday sharoitida, har vaqt ham amal qilaveradigan universal uslublar yo‘q va bunday uslubning bo‘lishi ham mumkin emas. O‘qitish uslubini avvalo hosil qilinadigan bilim, jumladan o‘rganiladigan materialning mazmuni va harakteriga mos kelishi kerak. Sezgi, idrok bilishning birinchi bosqichi bo‘lib, aqliy faoliyatning yuksak shakli — abstrakt tafakkur sezgi, idrok obrazlariga asoslanadi. Demak, ta’limning samaradorligini oshirish uchun bolalarning sezgi-idrokdan hosil bo‘lgan tajribalaridan, tasavvurlaridan foydalanish, fan asoslarini egallashda, jumladan fizik bilimlarni egallashda ham, unga tayanish zarurdir. Chunki, inson sezgi idrokining asosiy mohiyati ongning tashqi borliq bilan bevosita bog‘lanishini ta’min etishdir, insonning yuksak ehtiyojlarini, jumladan dunyoni bilish ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilishdir. Demak, har qanday bilish jarayoni va hodisalarning mohiyatini anglab olish faqat sezgi orqali, idrok va tasavvurlar orqali sodir bo‘ladi. Sezgi va idrok tasavvur obrazlarining shakllanishiga olib keladi, tasavvurlar esa, o‘z navbatida inson aqliy faoliyatining yuksak bosqichi abstrakt tafakkurning hissiy asosi bo‘lib xizmat qiladi. Biroq, sezgi idrok va tasavvurlar har qanday bilishning negizi, bilishga asos bo‘lgan manba bo‘lsa ham, u murakkab bilish jarayonining faqat birinchi bosqichi bo‘lib qoladi. Shuning uchun ham ta’lim jarayonida avval hissiy bazani yaratish ta’limning tobora murakkablashib, chuqurlashib boruvchi bosqichlarida unga

tayanib ish ko'rish, hissiy bilish bilan to'g'ri (ratsional) bilish faoliyatlarining to'g'ri nisbatda bo'lishiga rioya qilish zarur bo'ladi. Bu o'quvchilarda bilimlarning shakllanishi uchun ham zaruriy shartdir. Ruhiy faoliyatning ayrim turlarining shakllanishi va rivojlanishida optimal vaqt oraliq'i mavjud deb taxmin qilinib, bu vaqtni L.S. Vigotskiy va A.N. Leontyev sintizitiv davr deb yuritdilar. Masalan, nutqni rivojlantirish uchun sintizitiv davri 1 yoshdan 5 yoshgacha, model fikrlashning shakllanishi uchun 11 — 13 yosh, matematik fikrlash 15 dan 20 yoshgacha talab etiladi. Odam ruhiyati rivojlangan sari yaxlitlik, birlik, barqarorlik ortib boradi, uning birlashishi sodir bo'ladi. Bu hoi shaxsning u yoki bu hislatlarining paydo bo'lishiga olib keladi.

Ta'lim jarayonida ba'zan shunday hoi yuz beradiki, o'quvchilarning ongi aqliy faoliyatning yuksak shakli bo'lgan abstrakt tafakkuriga, tushunchalarga tayanib fikr yuritishga tayyor bo'lmay, ilmiy tushunchalarning mag'zini chaqish va fikr yuritishda tushunchalar bilan ish ko'ra olish faoliyatiga hissiy obrazlar zaxirasi, sezgi, idrok va tasavvurlar zaxirasi yetishmay qoladi. Ta'limdagi juda ko'p nuqsonlar shu tufayli yuz bersa kerak, ulgurmovchilikka, bilimdagi kamchiliklarning sodir bo'lishiga ham shu sabab bo'ladi. Sezgi va idrok narsa va hodisalarning sezgi organlariga bevosita ta'sir qilib turishi natijasida sodir bo'lsa, tasavvur obrazlari so'z ta'siri bilan tiklanadi. Shu sababli ma'lum darajada umumiydashgan bo'ladi. So'z ta'siri bilan tiklangan tasavvur mazmun jihatidan olganda sezgi va idrokdan chuqurroq, shu bilan birga u umumiydashgandir. So'z bilan tiklangan tasavvur obrazlaridan voqelik bilinadi. Ta'lim jarayonida buni hisobga olmaslik mumkin emas. Zotan, maktab ta'limi oldida ilmiy bilimlar bilan tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonunlari bilan, voqelikning asl mohiyatini aks ettiradigan tushunchalar sistemasi bilan qurollantirish orqali o'quvchilar aqliy faoliyatini rivojlantirish vazifasi turadi. Shunday qilib, fanning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish bu haqdagi bilimlarni egallash jarayoniga ta'sir o'tkazuvchi omillarni atroflicha tadqiq qilish, o'quvchilarning aqliy faoliyatlarini faollashtiruvchi samarali uslublarni ishlab chiqish maktabda o'qitish sifatini ko'tarishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan o'qitish jarayonining ruhiy xususiyatlarini fizika o'qitishda qanday amalga oshirish mumkinligi haqida to'xtalib o'tamiz. Har qanday predmetni, shu jumladan fizika o'qitishni shunday olib borish kerakki, bunda u o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga maksimal yordam bersin. Fizika o'qitish jarayonini tashkil etish bilan birga fizika o'qitishning o'ziga xos ruhiy xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. Ular hammadan avval predmetning mazmuni bilan belgilanadi. O'rganilayotgan obyektlarning mohiyatiga kirib borish o'quvchilardan abstraktlash, ideal modellarni qurish, bir ko'rinishdagi abstraksiyalashdan boshqasiga o'tish va boshqa shu singari hayoliy amallarni (operatsiyalarni) bajarishni talab etadi. Bularning hammasi fizik ilmiy fikrlashni ifodalaydi, hamma hayoliy operatsiyalar o'qitish jarayonida shakllanadi va yoshning ortishi bilan rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Strelkov S.P. Mexanika .Kirish. T.1977
2. Sivuxin D.V. Umumiy fizika kursi . 1 tom Kirish. T. 1981.
3. Raxmatullaev M. Umumiy fizika kursi "Mexanika" § 1-2. T., 1995
4. Savelev I.V. Umumiy fizika kursi .1 t. T., 1973 Kirish.
5. Xaykin S.E. Fizicheskie osnovq mexaniki. M. 1971 g. 1-Bob.
6. N. SADRIDDINOV, A. RAHIMOV, A. MAMADALIYEV, Z. JAMOLOVAFIZIKA O'QITISH USLUBI ASOSLARI TOSHKENT — «O'ZBEKISTON» - 2006